

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Романенкова Л. О., Біляєва І. М.

Стаття присвячена питанню використання зарубіжного досвіду у підготовці спеціалістів соціальної сфери в Україні з метою підвищення якості навчання. В роботі розглядаються причини, які впливають на якість освіти. Також наведено приклади з досвіду роботи з використанням зарубіжних технологій у підготовці майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: підготовка спеціалістів, якість освіти, професійний супровід.

Статья посвящена вопросу использования зарубежного опыта при подготовке специалистов социальной сферы в Украине с целью повышения качества обучения. В работе рассматриваются причины, которые влияют на качество обучения. Также приведены примеры из опыта работы по внедрению зарубежных технологий при подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: подготовка специалистов, качество образования, профессиональное сопровождение.

The article addresses questions of the use of foreign experience in training of specialists in the social sphere in Ukraine with the aim of improving quality of education. The author analyzes factors that influence quality of education and describes work experience of using foreign technologies in training prospective specialists.

Key words: training of specialists, quality of education, professional support.

В українському суспільстві виникає все більше соціальних проблем, які потребують нагального вирішення. Суспільство, яке з часів Другої світової війни не знало, що таке бродяжництво, бездомність і злочинність серед підлітків, ВІЛ/СНІД, дитяча та підліткова проституція, сьогодні повною мірою стикається з цими проблемами. Крім цього, зростає кількість людей з алкогольною залежністю не тільки серед чоловіків, а й жінок, тисячі українських життів забирає наркоманія.

Зі зростанням кількості соціальних проблем постають питання, хто і яким чином повинен їх вирішувати. За радянських часів таку відповідальність брала на себе держава. Сьогодні державна соціальна сфера не в змозі це зробити через наявність багатьох причин.

Актуальним є питання невисокої якості соціальних послуг. Об'єктивні причини, а саме, нерозвиненість соціальної роботи, соціальної педагогіки як наук і видів практичної діяльності, несформованість системи соціальної допомоги на пострадянському просторі, відсутність досвідчених спеціалістів, які володіють професійними знаннями, зумовили складну ситуацію у цій сфері. За останнє десятиліття ситуація дещо покращилася, оскільки у вишах розпочалася підготовка соціальних робітників, соціальних педагогів; працівників без спеціальної освіти в соціальних установах змінює нове покоління дипломованих спеціалістів.

Проте це явище носить фрагментарний характер: велика кількість дипломованих фахівців після закінчення вишів не займає робочі місця за спеціальністю. Така ситуація пов'язана з дуже низькою заробітною платнею працівників соціальної сфери (вона майже дорівнює мінімальній пенсії), складним характером роботи (молоді фахівці рідко мають уявлення про особливості роботи), бюрократією (написання звітів іноді займає 50 відсотків робочого часу), непередбачуваністю появи нових законодавчих актів, непідготовленістю молодих спеціалістів до практичної діяльності тощо. Зупинимось лише на одному аспекті проблеми – підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності.

Однією з характеристик якості освіти виступає компетентність випускників у сфері професійної діяльності [2]. З цієї точки зору, як свідчать відгуки спеціалістів соціальної сфери на місцях, якість освіти в області соціальної роботи / соціальної педагогіки в Україні залишається на низькому рівні.

Така ситуація обумовлена наступними причинами: перенасиченістю навчальних планів теоретичними курсами, тематика й зміст яких не відповідає реальним запитам суспільства; недостатньою підготовленістю викладачів вишів, які у багатьох випадках не мають досвіду роботи у соціальній сфері, що призводить до відірваності знань, які надаються, від реальної практичної діяльності; відсутністю міцних зв'язків між вишами та соціальними державними й недержавними установами. Розглянемо детально кожну з цих причин.

Спеціальності "Соціальна робота" та "Соціальна педагогіка" досить молоді у нашій системі підготовки фахівців, тому кожен інститут сам формує плани і програми, часто спираючись на західні зразки. При цьому викладачі не завжди мають чіткі уявлення, яким чином ці програми використовують у зарубіжних університетах. На старий підхід до навчання студентів накладають нову програму. Ситуація погіршується, коли дисципліна "Соціальна робота" або "Соціальна педагогіка" виступають додатковими: "Англійська мова та соціальна педагогіка", "Біологія і соціальна робота" тощо. Тим самим значущість цих професій знижується.

Недостатня підготовленість викладачів вишів, які у багатьох випадках не мають досвіду роботи у соціальній сфері, призводить до відірваності знань, які надаються, від реальної практичної діяльності.

Вчені, які викладають базові дисципліни, мають у кращому разі підготовку в галузі соціології та педагогіки, іноді психології. Навчитися професії тільки за підручниками складно, а можливість здобути освіту за кордоном часто унеможлиблюється незнанням іноземної мови, зокрема англійської. Досвід американської соціальної роботи, яка стала основою і відправною точкою в розвитку соціальної роботи в Європі, стає недоступним через мовний бар'єр. Таким чином, "книжкові знання", які надаються вишами, у подальшому неможливо застосовувати на практиці.

Третьою причиною низької якості університетської підготовки фахівців соціальної сфери є відсутність міцних зв'язків між вишами та соціальними державними й недержавними установами. Якщо державні структури можуть прийняти студентів на практику, то громадські установи мають труднощі в її організації, зокрема, через незрозумілий для держави правовий статус громадських організацій. Відгуки студентів запорізьких вишів свідчать про те, що в державних соціальних службах бракує професійних кадрів, тому щорічна практика студентів має здебільшого формальний характер. Відірваність практиків соціальної сфери від процесу розробки програм для майбутньої практичної діяльності студентів призводить до нескоординованості дій обох сторін і численних непорозумінь.

Під час таких практик студенти розглядаються працівниками на місцях як "тягар", що заважає й відволікає, якому не можна довіряти серйозну роботу. За таких умов студенти не мають можливості отримати адекватні уявлення про майбутню професію, відпрацювати необхідні вміння й, відповідно, здобути мотивацію, потрібну для якісної роботи. Проведені нами опитування студентів після проходження різних видів практик показали, що у багатьох випадках відбувається формування навіть негативного ставлення до майбутньої професії, що перекреслює увесь сенс підготовки фахівців.

У зв'язку з цим ми пропонуємо звернути увагу на зарубіжний досвід підготовки спеціалістів соціальної сфери, зокрема в університетах США та Канади. Така підготовка носить практичну спрямованість. Гнучкість освітньої системи дозволяє змінювати зміст теоретичного компоненту й організації практичного навчання з урахуванням розвитку теорії й потреб практики. Теоретична підготовка реалізується у єдності з практичною, що досягається завдяки сумісній розробці навчальних програм за участю трьох сторін: університету, представників соціальних агенцій та студентів. Підготовка керівників практики здійснюється на базі університету. П'ятдесят відсотків навчального часу становлять практичні заняття, студенти з першого курсу мають можливість не тільки відвідати різні соціальні установи, а й спробувати свої сили у різних видах діяльності: під керівництвом супервізора студенти можуть виконувати широкий спектр дій.

Досвід стажування, навчання та візитів до американських вишів (University of Maryland, University of Delaware), канадських університетів (University of Regina, University of British Columbia, Trinity Western University) дійсно показав високий рівень практичної підготовленості спеціалістів соціальної сфери. Об'єм аудиторних занять складає в середньому 6 годин на тиждень, вони супроводжуються практичними завданнями, матеріал до яких студенти повинні знаходити на місцях практики. Так, наприклад, під час вивчення курсу у роботі з людьми похилого віку у Мерілендському університеті (США) студенти працювали поза аудиторією у соціальних службах, проводили дослідження, робили аналіз роботи організацій, інтерв'ювали клієнтів, відпрацьовували навички консультування. У Реджайнському університеті (Канада) важливою частиною практичної підготовки студентів були волонтерські акції.

На наш погляд, досвід підготовки практиків соціальної сфери у США та Канаді можна успішно використовувати в українських вишах. Це можливо через налагодження та зміцнення співробітництва з державними й недержавними соціальними структурами, спільну розробку навчальних планів, залучення викладачів і студентів до організації волонтерської діяльності, збільшення кількості практичних занять.

Практика впровадження нами зарубіжного досвіду у Запорізькому національному технічному університеті на кафедрі соціальної роботи довела, що ця система може бути дійсно ефективною в умовах українських вишів.

Далі ми наводимо приклад розробки й впровадження курсів "Теорія і практика волонтерської діяльності", "Актуальні проблеми соціальної роботи". Викладання цих дисциплін відбувалося протягом двох років (2010–2012 рр.) у тісній співпраці з Запорізькою обласною громадською організацією "Центр підтримки сім'ї "Флоренс", зокрема, на її базі проводилися всі практичні заняття. Головною особливістю цього Центру є те, що всі його співробітники мають спеціальну освіту у галузі соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології, фізичної реабілітації.

Основні ідеї викладання курсів були запозичені нами з зарубіжного досвіду: постійний зв'язок між теорією та практикою; максимальне залучення студентів до практики протягом усього процесу навчання через виконання творчих, пошукових завдань, безпосередньої допомоги клієнтам; сумісна розробка програм навчання разом із фахівцями соціальної сфери; постійний професійний супровід студентів; надання самостійності у вирішенні поставлених завдань тощо.

Першим нашим кроком у розробці курсів було виявлення конкретних потреб Центру сім'ї, можливих напрямків діяльності, де участь студентів була б максимально корисною. Фахівці Центру надали нам перелік актуальних запитів, які потребували нагального вирішення. Таким чином, нам вдалося визначити окремі теми майбутніх теоретичних і практичних занять. Нашою головною метою на цьому етапі стала якісна теоретична підготовка студентів до виконання заздалегідь визначених завдань.

За умов такої співпраці та поінформованості штату співробітників Центру про допомогу, з боку майбутніх фахівців, процес прийняття цієї допомоги відбувався набагато легше на відміну від більшості ситуацій на базах практики. Колектив заздалегідь чекав на студентів, орієнтованих на виконання

конкретних завдань. Така ситуація суттєво покращувала психологічну адаптацію студентів, формувала комфортний емоційний клімат у колективі, що є важливою умовою для формування позитивних уявлень про майбутню професію.

Теоретична підготовка студентів, яка проводилася нами у подальшому, вже базувалася на можливості апробування отриманих знань на практиці. Так, наприклад, під час розробки й упровадження курсу "Теорія та практика волонтерської діяльності" нами були запропоновані наступні види роботи: участь у волонтерській діяльності у якості соціального працівника, залучення волонтерів та робота з ними, написання творчого есе у межах тематики курсу [1, с. 7].

Студентам було запропоновано обрати один із наступних напрямків волонтерської діяльності: організація дозвілля для людей похилого віку, показах лялькового театру для дітей з особливими потребами, навчання молодих людей з особливими потребами, збирання інформації про соціальні установи міста Запоріжжя, підготовка й проведення лекцій для батьків, що виховують дітей з особливими потребами, організація студентського кіноклубу [1, с. 10]. Після такої практики ми отримали багато відгуків від самих студентів та їх клієнтів. Ось лише деякі приклади таких коментарів. "Я отримала особистий досвід роботи з дітьми з особливими потребами. Можу сказати, що цей досвід є незамінним! Я багато дізналася про захворювання дітей, у мене була можливість проявити творчість і головне, я отримала багато позитивних емоцій" (Альбіна С., студентка 4 курсу). "Я працювала з людьми похилого віку: ми робили мило з ними, виготовляли паперові вироби, картки тощо. Мені дуже подобалося до них приходити! Це було так цікаво! Я навчилася розуміти цих людей, бачити їх потреби. І я також бачила, що їм цікаво зі мною" (Наталія, студентка 4 курсу). А ось відгуки молодих людей з особливими потребами – клієнтів територіального центру міста Запоріжжя: "Нам так подобається займатися зі студентами різними справами: ліпити, грати, співати – все подобається! Ми завжди чекаємо на них!"

Важливим моментом у підготовці студентів було те, що вони мали можливість обрати напрямок діяльності за бажанням. Таким чином, ми намагалися врахувати індивідуальні особливості кожного студента, надавали можливість проявити себе.

Під час упровадження нами курсу "Актуальні проблеми соціальної роботи" ми запропонували студентам прийняти участь у діяльності Центру "Флоренс" з розвитку основ відновного правосуддя в Україні. Студенти відвідали Центр реабілітації "Республіка "Пілігрим" (м. Маріуполь), який займається реабілітацією безпритульних дітей. Також студенти були у Комишуваській школі соціальної реабілітації, де перебувають діти-малолітні правопорушники. Після прослуханих лекцій з відновного правосуддя студенти організували різні акції для цих дітей. Мета такої діяльності – безпосередня допомога дітям, з одного боку, та з іншого боку, впровадження основ відновного правосуддя в Україні. Окрім цього, студенти мали можливість оволодіти навичками організаторської діяльності, роботи в команді, вміннями встановлювати контакти з різними клієнтами тощо.

У зворотньому зв'язку зі студентами щодо курсу "Актуальні проблеми соціальної роботи" ми отримали схвальні відгуки саме про практичні заняття, на яких студенти мали можливість безпосередньо взаємодіяти з клієнтами та відпрацьовувати професійні навички.

Значущим у процесі підготовки майбутніх спеціалістів був постійний професійний супровід студентів, який здійснювався працівниками Центру у співпраці з викладачем вишу. Особливістю супроводу був індивідуальний підхід до кожного студента, врахування особистісних особливостей, постійний зворотній зв'язок з клієнтами, – все це допомагало аналізувати діяльність, коректувати дії.

Таким чином, студенти суттєво допомогли у роботі агенції, перебуваючи в якості повноцінних спеціалістів, отримали досвід практичної діяльності, сформуvalи уявлення про майбутню професію, що і було метою впровадження зарубіжного досвіду й довело ефективність його використання. Важливим результатом нашої діяльності стало те, що після прослуховування курсів та участі у практичній роботі студенти висловлювали бажання працювати в Центрі в якості волонтерів. Зворотній зв'язок від студентів та довгострокова волонтерська допомога продемонстрували наявність у студентів стійкої мотивації до професійної діяльності, що, на наш погляд, є цінним досягненням. Також ми отримали багато слушних пропозицій, з боку студентів, щодо вдосконалення процесу навчання, форм та методів роботи.

Виходячи з результатів проведеної нами роботи, ми можемо зробити наступні висновки: для покращення якості підготовки спеціалістів соціальної сфери в українських вишах можна використовувати зарубіжний досвід, а саме:

- змінювати програму підготовки студентів й збільшувати кількість годин на практичну діяльність;
- проводити семінарські та практичні заняття на базі соціальних структур;
- співпрацювати з громадськими організаціями, які мають більшу гнучкість порівняно з державними і швидше відповідають на запити суспільства;
- студентам і викладачам приймати участь у міжнародних програмах обміну фахівців з метою отримання закордонного досвіду;
- надавати студентам можливість проявляти самостійність під час виконання завдань, приймати до уваги пропозиції щодо процесу навчання, використовувати цінні ідеї, які вони пропонують;
- мотивувати викладачів працювати в громадських організаціях, щоб мати практичний досвід роботи.

Література

1. Методичні вказівки до практичних занять з курсу "Теорія та практика волонтерської роботи" для студентів спеціальності 8.040202 "Соціальна робота" денної та заочної форм навчання / авт.-уклад.: Л. О. Романенкова, І. М. Біляєва. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. – 43 с.

2. Джанетт Кобли и др. Определение понятия качества в образовании / Джанетт Кобли, Миске Уитт и др. Доклад ЮНИСЕФ. – Нью-Йорк, 2000. – 125 с.